

Autobiografia nr 1 (14) 2020 s. 217–233
ISSN 2353-8694, e-ISSN 2717-4361
DOI: 10.18276/au.2020.1.14-11

PRAKTYKI
AUTOBIOGRAFICZNE

KAROLINA KRASUSKA*
Uniwersytet Warszawski

Poradziecka prawnuczka: (auto)biograficzna narracja międzypokoleniowa w powieści graficznej *Soviet Daughter* Julii Alekseyewej

Streszczenie

Artykuł analizuje powieść graficzną *Soviet Daughter: A Graphic Revolution* (2017) Julii Alekseyewej jako międzypokoleniową narrację (auto)biograficzną prababci i prawnuczki – tekst literacki należący do dynamicznie rozwijającej się współcześnie w Stanach Zjednoczonych anglojęzycznej poradzieckiej literatury żydowskiej. Tytułowa „radziecka córka” wskazuje na rodowód polityczny i przede wszystkim odnosi się do prababci; jednak poprzez wspólne im trajektorie imigracji do USA, powinowactwo idei oraz konstrukcję tekstu może być również określeniem lewicowo zaangażowanej prawnuczki. Prócz poruszenia tematu ocalałych dzięki ewakuacji w głąb Rosji powieść – z uwagi na dystans genealogiczny czterech pokoleń – daje nam możliwość „świadczenia poprzez adopcję” Rosji Radzieckiej przed II wojną światową i zaangażowania prababci w komunizm. Dzięki temu tekst ten wprowadza istotne przesunięcie w literackie tworzenie pamięci o Zagładzie w USA, która tutaj przecina się z pamięcią (przedwojennego) komunizmu.

Słowa kluczowe

pamięć, pokolenie, powieść graficzna, Zagłada, Rosja Radziecka, komunizm

* Kontakt z autorką: karolinakrasuska@uw.edu.pl; ORCID: 0000-0003-1693-3377.

Soviet Daughter: A Graphic Revolution (2017) Julii Alekseyewej jest tekstem literackim przynależącym do anglojęzycznej „nowej fali” literatury tworzonej przez poradzieckich Żydów w Ameryce Północnej¹. Ich autorki i autorzy przybyli do USA i Kanady jako dzieci lub nastolatki niedługo przed upadkiem Związku Radzieckiego albo tuż po nim, we wczesnych latach dziewięćdziesiątych. To pokolenie jest głównym literackim głosem społeczności rosyjskojęzycznych Żydów żyjących na kontynencie północnoamerykańskim, stanowiącej 10–15% całej żydowskiej społeczności w Stanach Zjednoczonych, a wedle szacunków – nawet 25% na Wschodnim Wybrzeżu USA². Na tę nową falę składa się obecnie około czterdziestu powieści, zbiorów opowiadań i powieści graficznych. Część ich autorek i autorów, jak na przykład Gary Shteyngart, Sana Krasikov, Lara Vapnyar, David Bezmozgis, jest widoczna i rozpoznawalna w amerykańskim mainstreamie literackim dzięki prestiżowym nagrodom i publikacjom prasowym. Niektóre pozycje zostały również przetłumaczone na język polski³.

Większość tej literatury, w dużym stopniu ukształtowanej przez uwarunkowania historyczne i geopolityczne, jest autobiograficzna. W wielu wypadkach zasadniczymi elementami narracji są doświadczenie imigracji oraz pamięć i postpamięć komunizmu⁴. Narracja prowadzona jest najczęściej z punktu widzenia wnuczek i wnuczków, w których polu widzenia

¹ Artykuł ten powstał w wyniku realizacji projektu badawczego o nr. 2018/31/D/HS2/02124 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Określenie twórczości żydowskich pisarek i pisarzy z byłego Związku Radzieckiego publikujących w języku angielskim jako „fali” zaproponowała Anna Katsnelson w: taż, „Introduction to The New Wave of Russian Jewish American Culture”, *East European Jewish Affairs* 46 (2016), 3: 241–244. Ze względu na złożone identyfikacje pisarki i pisarze ci omawiani są z różnych perspektyw, zarówno w ramach slawistyki [por. np. Karen Ryan, „Failures of Domesticity in Contemporary Russian-American Literature: Vapnyar, Krasikov, Ulinich, and Reyn”, *TransculturAl* 1 (2011), 4: 63–75; Adrian Wanner, „Moving beyond the Russian-American Ghetto: The Fiction of Keith Gessen and Michael Idov”, *The Russian Review* 73 (2014), 2: 281–296], jak i studiów żydowskich [por. np. Adam Rovner, „So Easily Assimilated: The New Immigrant Chic”, *AJS Review* 30 (2006), 2: 313–324; Sasha Senderovich, „Scenes of Encounter: The ‘Soviet Jew’ in Fiction by Russian Jewish Writers in America”, *Prooftexts* 35 (2016), 1: 98–132].

² Jonathan D. Sarna, Dov Maimon, Shmuel Rosner, *Toward a Comprehensive Policy Planning for Russian-Speaking Jews in North America* (Jerusalem: Barbara and Jack Kay Center for Communal Life at the JPPI, 2013), dostęp: 17.12.2020, http://ejewishphilanthropy.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/08/Toward_a_Comprehensive_Policy_Planning_for_Russian-Speaking_Jews_in_North_America.pdf.

³ Por. np. Gary Shteyngart, *Podręcznik rosyjskiej debiutantki*, tłum. Jędrzej Polak (Poznań: Vesper, 2007); tenże, *Absurdystan*, tłum. Anna Kaniuka (Poznań: Vesper, 2007); Anya Ulinich, *Petropolis* tłum. Maria Olejniczak-Skarsgard (Kraków: Albatros, 2010); Sana Krasikov, *Patrioti*, tłum. Dorota Konowrocka-Sawa (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2018).

⁴ Mówią o „postpamięci”, odnoszą się do prac Marianne Hirsch, w szczególności do *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust* (New York: Columbia University Press, 2012). W ujęciu Hirsch postpamięć wychodzi poza strukturę rodziny biologicznej i jest zapośredniczona poprzez społecznie i kulturowo funkcjonujące teksty oraz przedstawienia medialne (por. taż, *The Generation*, 23).

znajdują się rodzice, dziadkowie, pradziadkowie, a także – w najnowszych tekstach – pokolenie ich dzieci⁵. Takie narracje pokoleniowe mogą być zachowawcze, ugruntowujące tradycyjne pojęcie rodziny – nieraz z milcząco zakładaną niższą pozycją kobiet, następującymi po sobie płynnie pokoleniami, odmierzającymi czas i historyczny „nieuchronny” postęp. Żydowskie narracje poradzieckie, wśród których wiele pisanych jest z perspektywy kobiet, licznie jednak pokazują, jak złudne może być takie automatyczne, by tak powiedzieć, myślenie genealogiczne. Wyidealizowana rodzina nuklearna, ciągłość pokoleń, stabilne wzorce płci, tradycja – z perspektywy komunizmu, a jeszcze wcześniej Zagłady i wielkiej wojny ojczyznianej w Związku Radzieckim poprzez imigrację do USA opowieść o pokoleniach układana jest w inne wzory, ukazuje inne wątki⁶.

Soviet Daughter opowiada o prababci i prawnuczce, które wraz z innymi członkami rodziny w 1992 roku wyemigrowały z byłego Związku Radzieckiego do Chicago. W ujęciu Alekseyewej w powinowactwie międzypokoleniowym na poziomie przekonań i wartości nie ma nic oczywistego: „To historia dwóch pokoleń, które dzieli 80 lat – ale w pewien sposób złączonych wbrew wszystkiemu”, słyszymy od narratorki na początku powieści⁷. Tytułowa „radziecka córka” wskazuje na rodowód polityczny i przede wszystkim odnosi się do prababci Khinji Ignatovskiej, zwanej Lolą: kobiety metaforycznie zrodzonej przez system, ukształtowanej przez niego, będącej niemal wcieleniem ideologii. Ale „radziecka córka” to także sama Julia, która na różne sposoby przegląda się w obrazie prababci i pisze własną biografię, interpretując ją poprzez specyficzną rozumianą radzieckość spreparowaną na podstawie pozostawionego przez prababcie pamiętnika, który – zgodnie z jej wolą – pozostał nieprzeczytany do jej śmierci, oraz na podstawie jej zdjęć⁸. Jest to zatem nie tyle genealogia rodzinna w prostym rozumieniu tego słowa, ile genealogia idei, pewnych cech, przekonań i wartości, które są dziedziczone, jak sugeruje Alekseyeva, nie z pokolenia na pokolenie, lecz raczej skokowo. Taka kobieca genealogia, która może i ma miejsce w ramach rodziny biologicznej, ale z pominięciem kilku pokoleń, ukazuje, jak na przekór upływowi czasu może się pojawiać bliskość, jak jest wybiórcza, a powinowactwa – anachroniczne⁹; z kolei powiązania rodzinne

⁵ Por. David Bezmozgis, *Immigrant City* (New York: HarperCollins, 2019).

⁶ Karolina Krasuska, „Narratives of Generationality in 21st-Century North American Jewish Literature: Krauss, Bezmozgis, Kalman”, *East European Jewish Affairs* 46 (2016), 3: 285–310.

⁷ Julia Alekseyeva, *Soviet Daughter: A Graphic Revolution* (Portland: Microcosm Press, 2017), 6.

⁸ Porównanie zdjęć i ilustracji z powieści graficznej dostępne jest w: NPR Staff, ‘*Soviet Daughter*’: How A Great-Grandmother’s Diary Became A Graphic Novel, dostęp 22.01.2017, <https://www.npr.org/2017/01/22/509158334/soviet-daughter-how-a-great-grandmothers-diary-became-a-graphic-novel?t=1582062699458>.

⁹ Por. ujęcie anachronizmu jako alternatywa dla biologicznie uwarunkowanego myślenia o kobiecej genealogii w: Valerie Rohy, *Anachronism and its Others: Sexuality, Race, Temporality* (Albany: Suny Press, 2009).

między kobietami, na pierwszy rzut oka odległe, nie wypływają z patriarchalnego myślenia o pokoleniowości i o rodzinie¹⁰.

W *Soviet Daughter* pamiętnik odziedziczony przez Julię po śmierci prababci staje się podstawą narracji biograficznej, o czym dowiadujemy się na początku powieści: „To historia zawarta w jej spisanych wspomnieniach o dorastaniu w ciągu XX wieku”. Narratorka tej części, Julia, w tym samym kadrze dodaje: „Pomiędzy rozdziałami o życiu Loli można znaleźć mały kawałek mojego własnego dorastania w XXI wieku”¹¹. W rezultacie powieść składa się z dwóch przeplatających się ze sobą treściowo linii narracyjnych, które scala także wspólny styl graficzny: pełne dynamiki, miękkie czarne linie z szarym cieniowaniem. „Interludes” [Interludia], poświęcone samej Julii, są retrospektywną opowieścią – głównie chronologiczną – zaczynającą się od jej imigracji z Rosji do USA w 1992 roku i trwającą do 2010 roku, kiedy jest doktorantką na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. Przeplatają się one z rozdziałami głównymi dotyczącymi prababci Julii. Te ostatnie przedstawiają życie Loli od jej dorastania w carskiej Rosji poprzez uczestnictwo w rewolucji rosyjskiej, doświadczenie II wojny światowej – w tym ewakuację do Azji Środkowej – po imigrację do USA oraz jej śmierć w 2010 roku.

Ich wspólna imigracja odgrywa w tej opowieści szczególną rolę. Ilustruje to jeden z początkowych kadrów, który przedstawia pięcioro członków rodziny, w tym Lolę i Julię, w momencie ich przybycia do USA¹². W tym okresie, jak czytamy, podczas gdy matka, babcia i dziadek Julii pracowali czy uczyli się angielskiego, prababcia na co dzień się nią opiekowała: „Dobrze, że była Lola, jedyne schronienie w krainie potworów”¹³, czytamy w kadrze, który przedstawia pierwszy w powieści wspólny portret Julii i Loli. Również później towarzystwo Loli jest schronieniem przed żydowskością rozumianą czy raczej odczuwaną przez małą Julię jako „okowy”¹⁴. Z jednej strony rodzice Julii – nadal funkcjonujący w USA w ramach zinstytucjonalizowanego antysemityzmu radzieckiego – starają się na różne sposoby ukrywać jej

Nieoczywiste powinowactwa ideowe między pisarkami w zbliżony sposób ujmuje również Zohar Weiman-Kelman w: *Queer Expectations: A Genealogy of Jewish Women's Poetry* (Albany: Suny Press, 2018).

¹⁰ Istnieje bogata literatura dotycząca autobiograficznego pisarstwa kobiet, której przegląd jest poza tematem niniejszego artykułu. Ogromne zasługi w upowszechnieniu badań nad pisarstwem autobiograficznym kobiet mają Sidonie Smith i Julia Watson, w tym tom pod ich redakcją zbierający najważniejsze teksty teoretyczne z tego obszaru badań [Sidonie Smith, Julia Watson, red., *Women, Autobiography, Theory: A Reader* (Madison: University of Wisconsin Press, 1998)] oraz ich kolejne wspólne publikacje. Szeroki przegląd podejść teoretycznych i analiz autobiograficznych tekstów kobiet znajduje się również w anglojęzycznym numerze specjalnym *Tekstów Drugich* „Convention and Revolution” (2020).

¹¹ Alekseyeva, *Soviet*, 6.

¹² Tamże, 20.

¹³ Tamże, 24.

¹⁴ Tamże, 37.

żydowskość, co narratorka wyjaśnia następująco: „Niektórzy uważają, że w Stanach nie ma w ogóle antysemityzmu... Ale te osoby nie dorastały w klasie pracującej, w szkole bez żadnego innego żydowskiego dziecka”¹⁵. Z drugiej zaś strony w amerykańskiej szkole żydowskość jest przede wszystkim „wytłumaczeniem na wszystko – dobre stopnie, mobbing, określone zainteresowania i hobby”¹⁶. Tylko przy prababci Julia nie czuje tego skrępowania. W porównaniu z innymi narracjami poradzieckiej literatury żydowskiej w Ameryce Północnej takie ujęcie dzieciństwa i młodości nie jest powszechne. Dla młodych bohaterów z Nowego Jorku – jak w *Little Failure* [Mała porażka] Gary’ego Shteyngarta – czy z Toronto – jak w tomie opowiadań *Natasha and Other Stories* [Natasha i inne opowiadania] Davida Bezmozgisa – dorastanie jest raczej próbą wpasowania się w amerykańską religijną żydowskość i jej szkolne instytucje¹⁷. Również w *Petropolis* Anyi Ulinich młoda bohaterka Sasha jest uczona, jak być religijną Żydówką – nauk tych udzielają jej zamożni Amerykanie, u których pracuje i którzy są zaangażowani w ruch na rzecz radzieckich Żydów, domagający się umożliwienia ich imigracji¹⁸.

W towarzystwie prababci Julia nie jest skrępowana żydowskością, co można wyczytać z głównych rozdziałów komiksu, w których żydowskość ta, choć jest obecna, to poza okresem pobytu w carskiej Rosji i w czasie II wojny światowej jest przezroczysta, niewidoczna, poddana uniwersalizacji na drodze do nowego socjalistycznego świata. Historia życia Loli rozciąga się na przestrzeni stu lat. Szczególnie dużo miejsca Alekseyeva poświęca czasom w przedrewolucyjnej Rosji, a następnie rewolucji rosyjskiej oraz II wojnie światowej i Zagładzie w Związku Radzieckim; powojenny ZSRR jest w tej narracji niemal nieobecny. Ten dystans genealogiczny czterech pokoleń daje nam możliwość „świadkowania poprzez adopcję” Rosji radzieckiej przed II wojną światową¹⁹. Jak wyjaśnia Anna Mach, „adopcja oznacza (...) rodzaj poszerzenia rodzinnych więzi, a dzięki temu włączenie do swojej własnej biografii tych wydarzeń,

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ David Bezmozgis, „An Animal to the Memory”, w: *Natasha and Other Stories* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004), 65–78; Gary Shteyngart, *Little Failure: A Memoir* (New York: Random House, 2014).

¹⁸ O ruchu na rzecz radzieckich Żydów zob. Gal Beckerman, *When They Come for Us, We’ll Be Gone: The Epic Struggle to Save Soviet* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2010). Religijność jako narzędzie asymilacji oraz zwiększona religijność imigrantów po relokacji są również zauważane w badaniach nad religią i migracją, por. Zvi Gitelman, *The New Jewish Diaspora: Russian-Speaking Immigrants in the United States, Israel, and Germany* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2016), 213.

¹⁹ „Adopted witness” czy „świadkowanie poprzez adopcję” jest pojęciem Geoffreya Hartmana, por. tenże, *The Longest Shadow: In the Aftermath of the Holocaust* (Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press, 1996).

niekoniecznie jednak dosłownych członków własnej rodziny”²⁰. Wprowadzenie w obrót pamięci życia żydowskiego we wschodniej Europie i zaangażowanie w lewicowość przed Zagładą stanowią istotny zwrot w (auto)biografiach rodzinnych ostatnich lat. Powieść graficzna Alekseyewej wpisuje się w te tendencje, lecz z pewnymi przesunięciami. Książka Ivana Jablonki, wpływowa francuska pozycja z 2012 roku wykazująca te same cechy, jest osobistą narracją, ale narracją historyka o dziadkach²¹; w podobnych ramach plasują się wspomnienia Davida Sluckiego, historyka Bundu podążającego śladami dziadka i ojca, których życie było właśnie naznaczone działalnością w Bundzie²². Alekseyeva nie przynosi ze sobą bagażu historyczki, lecz żongluje mniej lub bardziej rozpoznawalnym inwentarzem historycznych obrazów, by pokazać, jak aktualne są przeżycia jej prababki dla jej własnej biografii i szerzej dla nas, czytelniczek i czytelników komiksu. Obok powieści *The Patriots [Patrioci]* Sany Krasikov *Soviet Daughter* jest jedyną książką poradzieckich żydowskich autorów i autorek amerykańskich, która – jakkolwiek z innej perspektywy niż Krasikov – dotyka czasów przedwojennych²³. Aby stworzyć tę przestrzeń identyfikacji dla prawnuczki, Alekseyeva idealizuje jednak w pewnych aspektach przeżycia prababki lub też nie dopowiada ich szerszego kontekstu.

Wczesne doświadczenia Loli w Związku Radzieckim przed II wojną światową, naznaczone porewolucyjną zmianą systemu politycznego, takie jak członkostwo w związkach zawodowych i Komunistycznym Związku Młodzieży, są osiami, wokół których prawnuczka utożsamia się z prababcią. Dla Loli praca w fabryce, a następnie członkostwo w związkach są sposobami na emancypację, którą Alekseyeva postrzega lewicowo i feministycznie. Jeśli „członkostwo w Komsomole miało pomóc uwolnić kobiety od «opresyjnych i niewolniczych» warunków, jakie musiały znosić w systemie kapitalistycznym”²⁴, przypadek Loli potwierdzał te nadzieje. Najpierw, dla kontrastu, Alekseyeva z pieczołowitością ilustruje dzieciństwo Loli w biednej wielodzietnej żydowskiej rodzinie rzemieślniczej w Kijowie: prócz codziennych zmagania widzimy pogrom, powódź i rabunek. Warunki życia w rodzinie są jednak szczególnie trudne dla Loli, najstarszej dziewczynki z siedmiorga rodzeństwa, kiedy staje się niespełna nastolatką. Alekseyeva buduje pełnostronicowy panel, który w górnej części ukazuje wycięcioną

²⁰ Anna Mach, *Świadkowie świadectw. Postpamięć zagłady w polskiej literaturze najnowszej* (Poznań: UMK, 2016), 107.

²¹ Ivan Jablonka, *A History of the Grandparents I Never Had*, tłum. Jane Kuntz (Stanford: Stanford University Press, 2016).

²² David Slucki, *Sing this at My Funeral. A Memoir of Fathers and Sons* (Detroit: Wayne University Press, 2019).

²³ Krasikov, *Patrioci*.

²⁴ Ralph Fisher, *Pattern for Soviet Youth: A Study of the Congresses of the Komsomol, 1918–1954* (New York: Columbia University Press, 1959), 67, cyt. za: Anne E. Gorsuch, „A Woman is Not a Man’: The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia, 1921–1928”, *Slavic Review* 55 (1996), 3: 636.

prasującą Lolę; na dole zaś znajdują się ozdobne owalne portrety szóstki rodzeństwa, w tym jeszcze nienarodzonego brata. Lola podsumowuje: „matka była często chora i jako najstarsza dziewczynka stałam się głową rodziny”²⁵. Kilka stron dalej Alekseyeva przedstawia pracę Loli, używając wyjątkowo odmiennej konwencji reprezentacji: u góry strony widzimy cztery niewielkie portrety cieniowe Loli ukazujące ją w biegu w ciągu dnia. Podczas gdy portrety cieniowe – konwencja z początków oświecenia i rozwoju kapitalizmu – kojarzą się nam dziś z dystygowaną uwiecznioną pozą, portretem, który ma uchwycić istotę osoby, tutaj przedstawiają one urywki trudnej codzienności: szycie dla zarobku, sprzątanie, a w końcu moment wytchnienia – lekturę²⁶. To *realistyczne* portrety cieniowe z początku XX wieku, sugeruje Alekseyeva. Na tym tle praca maszynistki w fabryce produkującej stemple w 1926 roku, a następnie działalność w związkach jest pozytywnym przełomem²⁷. Praca w fabryce, nawet jeśli mniej płatna niż dla kolegów²⁸, wydaje się wyzwoleniem z narzuconych przez rodzinę obowiązków szwaczki i obsługi wielodzietnego gospodarstwa domowego. Takie optymistyczne przedstawienie prababci można odczytać jako nawiązanie do stosunku młodych radzieckich Żydów i Żydówek do zdobyci rewolucji bolszewickiej, krytycznego między innymi wobec ich tradycyjnego życia w sztetlach²⁹.

Wstąpienie w 1927 roku do Profsojuzu, czyli związku zawodowego, i przypadkowe trafienie do Klubu Metalurgów daje Loli możliwość rozwoju, uczestnictwa w różnych wydarzeniach kulturalnych: „jedne z najlepszych chwil mojego życia spędziłam w tym klubie”, wspomina Lola³⁰. Panel ilustrujący jej występ w operetce przypomina konwencje plakatów socrealistycznych³¹. Klub to również miejsce nowych związków towarzyskich, tam Lola poznaje swojego pierwszego męża. Po zmianie miejsca zatrudnienia zostaje przyjęta do Komsomołu, o czym marzyła od 15. roku życia³². Kolejne strony ukazują tego powody: Lola angażuje się na rzecz innych, jest przewodniczką niewidomych, a także ma większy dostęp do kultury. To namiastka edukacji, na której brak Lola narzekała wcześniej w powieści³³. Kulminacją rozdziału jest

²⁵ Alekseyeva, *Soviet*, 40.

²⁶ Tamże, 44.

²⁷ Tamże, 55.

²⁸ Tamże.

²⁹ Por. Zvi Gitelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present* (Indianapolis: Indiana University Press, 2001), 93.

³⁰ Alekseyeva, *Soviet*, 56. O partyjnych inicjatywach prokobiących w latach dwudziestych zob. Olga Voronina, „Soviet Patriarchy: Past and Present”, *Hypatia* 8 (1993), 4: 97–112.

³¹ Alekseyeva, *Soviet*, 56.

³² Tamże, 60.

³³ Tamże, 44.

spotkanie z Władimirem Majakowskim: Alekseyeva zamyka cały rozdział datowany na lata 1926–1930 pełnostronicowym portretem poety na tle ręcznie napisanego fragmentu jego wiersza *Pełnym głosem*, z końca tego okresu³⁴. To deklaracja politycznych ideałów Majakowskiego, jak też w domyśle – prababci: „Do moich wierszy / rubel się nie tulił, / nie zwożono mi mebli / z różanego drzewa. / I prócz / świeżo upranej koszuli – szczerze wam mówię – nic mi nie potrzeba”³⁵.

Działalność Loli zostaje zestawiona z lewicowym zaangażowaniem Julii na początku XXI wieku, takim jak próby jej aktywności związkowej czy udział w ruchu „Occupy” – widzimy to chociażby w panelu kończącym powieść, umiejscowionym w czasie tuż po śmierci Loli, na którym przedstawiono Julię na spotkaniu związkowym. Julia zaznacza, że po śmierci Loli upodobniła się do niej³⁶. Słowa kończące powieść przywodzą na myśl zarówno cytowane powyżej dictum Majakowskiego, jak i inne wypowiedzi Loli, wierzącej głęboko w ideowy program komunizmu: „Co by nie mówić / rządy upadają, przemijają okresy historyczne, zmieniają się pokolenia. / Lecz nic, / żadne karabiny, gazy pieprzowe czy pałki policyjne na całym świecie, / nawet czas / nie zabije słusznych przekonań”³⁷.

„Słuszne przekonania” dotyczą również norm seksualnych: konieczności odczarowania „wiecznej miłości” i zakwestionowania pruderii. „Kochana! Żebyś ty wiedziała, jakie ja miałam przygody w twoim wieku”, mówi prababcia do Julii, dwudziestoparoletniej studentki³⁸. W „Interludes” oraz rozdziałach głównych – pisanych na podstawie pamiętnika, który rodzina przeczytała dopiero po śmierci Loli – równoległe dowiadujemy się o romantycznych związkach tak młodej Loli, jak i Julii. Opowieści Loli są pozbawione napuszonego, konwencjonalnego sentymentalizmu i ukazują szereg relacji z mężczyznami: od pragmatycznego małżeństwa zawartego w 1930 roku jedynie po to, by wyrwać się z domu, zakończonego rozwodem, poprzez przelotne romanse i w końcu drugie małżeństwo z „miłością [jej] życia”³⁹ w 1938 roku. Jesteśmy świadkami rewolucji stosunków płci w ZSRR w praktyce, wraz z „całkowicie utylitarnym”⁴⁰ podejściem do małżeństwa i możliwością rozwodu, którym towarzyszy jedynie minimalna biurokracja⁴¹. Jak pisze Sarah Ashwin: „W okresie bezpośrednio po rewolucji partia

³⁴ Tamże, 62.

³⁵ Włodzimierz Majakowski, *Poematy*, red. Mieczysław Jastrun, Seweryn Pollak, Anatol Stern, Adam Ważyk (Warszawa: Czytelnik, 1959), 441.

³⁶ Alekseyeva, *Soviet*, 189.

³⁷ Tamże, 191.

³⁸ Tamże, 67.

³⁹ Tamże, 117.

⁴⁰ Tamże, 70.

⁴¹ Tamże, 79.

komunistyczna starała się poddać zmianie tradycyjne wzorce relacji płci, by wzmocnić swoją władzę. Demontaż istniejącego systemu płci był zarówno mocnym symbolem triumfu nowej władzy, jak i sposobem na zakwestionowanie społecznych podstaw starego porządku⁴². Także dzięki tym uwarunkowaniom Julia odnajduje w historii Loli elementy, które wydają się wciąż aktualne. Opowieść prababki to również jej historia jako matki, która przez pewien czas, po rozwodzie z pierwszym mężem, samotnie wychowuje córkę, a następnie w czasie wojny i po śmierci drugiego męża na froncie – dwójkę dzieci. Alekseyeva dodaje feministycznego szlif tej opowieści, ilustrując dość realistycznie pierwszy poród Loli⁴³. Odpowiednikiem, jakkolwiek symbolicznym, wolnego myślenia o seksualności Loli w czasoprzestrzeni Stanów Zjednoczonych XXI wieku jest okładka jednego z „Interludes” ukazująca Julię na paradzie równości⁴⁴.

Graficznie bliskość Loli i Julii, zarówno emocjonalną, jak i na poziomie powinowactw przekonań, sygnalizują ponadto ich wielokrotnie zamieszczane w powieści wspólne portrety, które szczególnie często pojawiają się na stronach tytułowych kolejnych „Interludes”. Na przykład w tym datowanym na lata 1993–2000 widzimy nastoletnią prawnuczkę i prababcię siedzące obok siebie, zatopione w lekturze⁴⁵. „Jako dziecko podzielałam jej zamiłowanie (albo raczej obsesję) do czytania”, wyjaśnia narratorka nieco dalej⁴⁶. Równoległość i zbieżność ich linii życia pokazuje też ilustracja do „Interlude: 2009”, na którą składa się kolaż dwóch obrazów: prababci leżącej w łóżku, schorowanej, niemal już stuletniej, oraz Julii z maską tlenową w czasie jej terapii nowotworowej – następstwa napromieniowania po katastrofie w Czarnobylu⁴⁷. Kulminacją celebrowania ich przyjaźni jest jedno z końcowych interludium poświęcone pojedynczemu wydarzeniu, setnym urodzinom prababci. Otwiera je przetworzony na rysunek fragment zdjęcia z urodzin, na którym widnieją obejmujące się Lola i Julia – dwie strony dalej zdjęcie widzimy ponownie wplecione w narrację⁴⁸.

Ale to okładka ukazuje ich wielopoziomowy związek uwarunkowany przez historię totalitaryzmów i żydowskość. Na jej środku widzimy owalny podwójny portret w kolorze przedstawiający na pierwszym planie młodą Lolę w mundurze, zza której spogląda na nas Julia, jakby jej równolatka. Patrzy ona wprost na nas, a wzrok Loli skierowany jest wzwyż, na coś

⁴² Sarah Ashwin, „Introduction: Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia”, w: *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*, red. Sarah Ashwin (New York: Routledge, 2000), 1.

⁴³ Alekseyeva, *Soviet*, 73.

⁴⁴ Tamże, 105.

⁴⁵ Tamże, 46.

⁴⁶ Tamże, 48.

⁴⁷ Tamże, 85.

⁴⁸ Tamże, 148, 150.

już poza kadrem. Podczas gdy znajdujące się obok tytułowego napisu sierp i młot wskazują na kontekst Związku Radzieckiego, obrazy na rdzawym tle pochodzą z klasycznego wizualnego repertuaru przedstawień Zagłady – przede wszystkim pociąg jadący przez most przywołuje na myśl deportacje do obozów śmierci⁴⁹. Podobnie jak w innych miejscach powieści, Alekseyeva odnawia znaczenia – by użyć terminu Marii Janion – związane z ustrojem socjalistycznym we wczesnym Związku Radzieckim. Właśnie na okładce, w powiązaniu z innymi fragmentami powieści, redefiniuje to obrazowanie, poszerzając jego konotacje dla anglojęzycznych czytelniczek i czytelników. Elementy graficzne tła okładki powtórzone są w kadrach samego komiksu. W ramach narracji stają się one kwintesencją tragicznych losów Loli i jej kijowskiej rodziny, ale również symbolem ocalenia Loli: pociąg z okładki pojawia się ponownie jako część kadru przedstawiającego ewakuację Loli, urzędniczki NKWD, oraz jej dwójki dzieci do Aktiubinska w Kazachstanie w 1941 roku⁵⁰. Drugim rozpoznawalnym elementem tła okładki jest płonąca stodoła, która w powieści sygnalizuje, że nie wszystkie scenariusze ewakuacji w głąb ZSRR kończyły się powodzeniem. Ten obraz pojawia się jako część narracji o śmierci rodziców Loli, którzy ewakuowali się na Wschód, a których we Władykaukazie zamordowali Czeczeni⁵¹.

Opowieścią o losach swojej prababci w Związku Radzieckim Alekseyeva wpisuje się w narrację o Zagładzie tworzone przez potomków i potomkinie ocalonych, przedstawicieli i przedstawicielki trzeciego pokolenia, w większości w średnim wieku. Mimo że tutaj dystans pokoleniowy jest większy, trzecie pokolenie jest jej najbliższe wiekowo i stworzyło dobrze opisane już w tej chwili wzorce reprezentacji literackiej i ikonograficznej⁵². W powieści Alekseyewej odnajdujemy ich charakterystyczne elementy, przede wszystkim znaczący gest wpisywania historii pokolenia dziadków bezpośrednio we własną historię życia⁵³. Sygnałem tej podkreślanej bliskości bywa drzewo genealogiczne, nawet zawarte w formie graficznej w wielu

⁴⁹ Por. Oren Baruch Stier, „Different Trains: Holocaust Artifacts and the Ideologies of Remembrance”, *Holocaust and Genocide Studies* 19 (2005), 1: 81–106.

⁵⁰ Alekseyeva, *Soviet*, 143.

⁵¹ Tamże, 155.

⁵² Por. np. Victoria Aarons, red., *Third-Generation Holocaust Narratives: Memory in Memoir and Fiction* (Lanham: Lexington Books, 2016); Victoria Aarons, Alan L. Berger, *Third-Generation Holocaust Representation: Trauma, History, and Memory* (Evanston: Northwestern University Press, 2017); Monica Osborne, „Representing the Holocaust in Third-Generation American Jewish Writers”, w: *The Edinburgh Companion to Modern Jewish Fiction*, red. David Brauner, Axel Stähler (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015), 149–160; Esther Jilovsky, Jordana Silverstein, David Slucki, red., *In the Shadows of Memory: The Holocaust and the Third Generation* (Portland: Vallentine Mitchell, 2015).

⁵³ Aarons, Berger, *Third-Generation*.

klasycznych powieściach tego nurtu⁵⁴. U Alekseyewej diagram genealogiczny, z zaznaczonymi zamordowanymi oraz poległymi w walce bliskimi, umiejscowiony jest w panelu na tle pochmurnego nieba, nad równymi rzędami grobów na polu⁵⁵. Ten obraz powojennej żałoby znajduje bezpośrednie przeniesienie na żałobę Julii po śmierci prababci, której odejście przedstawia kolejny panel, oddzielony od ilustracji cmentarza jedynie czarną stroną tytułową kolejnego „Interlude”. Alekseyeva w konstrukcji swojego tekstu nawiązuje również do ostatnio coraz częściej pojawiającego się elementu opowieści trzeciego pokolenia: genealogii matrylinearnej. W ramach gatunku powieści graficznych komiks ten można zestawić z narracją o trzech pokoleniach kobiet w *Flying Couch* Amy Kurzweil⁵⁶.

Jednocześnie w odniesieniu do innych anglojęzycznych narracji trzeciepokoleniowych opowieść Alekseyewej odbiega od nich z powodu wprowadzenia radzieckiego kontekstu Zagłady, co modyfikuje obszar zakreślony przez dominujące anglojęzyczne narracje holokaustowe, ukształtowane przez obozy śmierci, opowieści o ucieczce, ukrywaniu się, masowych egzekucjach i getcie. Pisząc o ewakuacji ludności Związku Radzieckiego na Wchód po napaści Trzeciej Rzeszy, Alekseyeva ukazuje „odmienną trajektorię” Zagłady w Związku Radzieckim, by użyć terminu Harriet Murav⁵⁷. Wedle szacunków akcja ta dotyczyła nawet 900 tys. Żydów⁵⁸. Ze względu na skalę ewakuacji Murav dowodzi, że konieczne jest „poszerzenie definicji tego, czym była reakcja Żydów na Zagładę”, i pokazanie milcząco przyjmowanych kulturowych założeń u podstaw znaczenia Zagłady ukształtowanych w kulturach amerykańskiej i izraelskiej⁵⁹. Uwzględnienie tej „odmiennej trajektorii” Zagłady prowadzi również do zmiany definicji ocalałych z niej, a także uwzględnienia osób, które przeżyły na Wschodzie, w głębi ZSRR⁶⁰.

Poprzez opowieść o Loli i jej rodzinie *Soviet Daughter* wpływa na kanon amerykańskiej postpamięci o Zagładzie jeszcze w inny sposób, dotykając tego, co Olga Gershenson określiła „alternatywną ścieżką” wyznaczoną przez radziecką pamięć Zagłady: walki Żydów radzieckich

⁵⁴ Por. np. Nicole Krauss, *The History of Love* (New York: W.W. Norton, 2005).

⁵⁵ Alekseyeva, *Soviet*, 163.

⁵⁶ Por. Amy Kurzweil, *Flying Couch: A Graphic Memoir* (New York: Black Balloon Publishing, 2016).

⁵⁷ Harriet Murav, *Music from a Speeding Train: Jewish Literature in Post-Revolution Russia* (Stanford: Stanford University Press, 2011), 151.

⁵⁸ Gitelman, *A Century*, 121.

⁵⁹ Murav, *Music*, 151.

⁶⁰ Por. John Goldlust, „A Different Silence: The Survival of More than 200,000 Polish Jews in the Soviet Union during World War II as a Case Study in Cultural Amnesia”, w: *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*, red. Mark Edele, Sheila Fitzpatrick, Atina Grossmann (Detroit: Wayne State University Press, 2017), 31. Obecnie w literaturze przedmiotu funkcjonują dwa terminy określające ocalałych na Wschodzie – *flight survivors* (ocalali dzięki ucieczce) oraz *indirect survivors* (pośrednio ocalali).

w wojsku ZSRR i jej upamiętnienia⁶¹. Podczas gdy milczenie – jakkolwiek niepełne – na temat Zagłady Żydów na terytorium radzieckim miało miejsce z powodów politycznych i jej ofiary, jako obywatele ZSRR, były włączane do ogólnej liczby ofiar wojny Związku Radzieckiego⁶², żydowscy żołnierze w Armii Czerwonej byli po wojnie widoczni w pamięci kulturowej ZSRR. W *Soviet Daughter* wszyscy trzej bracia Loli oraz jej drugi mąż służą w wojsku. Panel poświęcony braciom-żołnierzom ukazuje ich ozdobnie oprawione fotografie leżące na obrusie w kratkę. Domowe otoczenie wprowadza pamięć o nich do codzienności, nie jest częścią oficjalnej historii, lecz pamięci rodzinnej, szczególnie, że w tym miejscu w tekście nie ma nic o ich przyszłym losie: „Myślałam o nich często (...), nie miałam pojęcia, gdzie byli, czy byli bezpieczni, czy nawet jeszcze żyli”⁶³. Kilkanaście stron dalej widzimy Lolę, która otrzymuje wiadomość o śmierci męża na froncie; następnie Alekseyeva ilustruje okoliczności śmierci dwóch braci Loli⁶⁴. Włączenie opowieści o służbie wojskowej w Armii Czerwonej stanowi spuściznę pamięci radzieckiej o wielkiej wojnie ojczyźnianej⁶⁵. Również w innych powieściach z anglojęzycznej „nowej fali” literatury rosyjskich Żydów czytamy o sędziwych weteranach wojennych – w *A Replacement Life* Borisa Fishmana chodzą oni po południowym Brooklynie, dzielnicy poradzieckich imigrantów, w pełnym rynsztunku, z medalami, a w *The Free World* Davida Bezmozgisa wiekowi byli żołnierze Armii Czerwonej z zapałem porównują swoje medale, stały punkt odniesienia na niepewnej drodze emigracji⁶⁶. Te narracje, w tym Alekseyewej, modyfikują to, jak postrzegamy Żydów w kontekście II wojny światowej oraz pamięć o ich losie.

⁶¹ „An Alternative Track”, czyli „alternatywna ścieżka”, to tytuł rozdziału w monografii Olgi Gershenson, *The Phantom Holocaust: Soviet Cinema and Jewish Catastrophe* (New Brunswick–London: Rutgers University Press, 2013). Na temat radzieckich żydowskich żołnierzy jako współtwórców pamięci Zagłady zob. Murav, *Music*; David Shneer, *Through Soviet Jewish Eyes: Photography, War, and the Holocaust* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2011).

⁶² O pomijaniu etnicznej i religijnej tożsamości ofiar wojny w ZSRR, szacowanych na 18 mln, jako wyrazu „przyjaźni narodów (...) oraz proletariackiego internacjonalizmu” zob. Zvi Gitelman, „The Holocaust in the East: Participation and Presentation”, w: *The Holocaust in the East: Local Perpetrators and Soviet Responses*, red. Michael David-Fox, Peter Holquist, Alexander M. Martin (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2014), 190; szerzej o „niepełnym przemilczeniu” Zagłady w ZSRR zob. Tarik Amar, „A Disturbed Silence: Discourse on the Holocaust in the Soviet West as an Anti-Site of Memory”, w: *The Holocaust*, 166.

⁶³ Alekseyeva, *Soviet*, 144.

⁶⁴ Tamże, 160, 162.

⁶⁵ Na temat zmian w upamiętnieniu II wojny światowej, w tym pamięci o żydowskich żołnierzach w Armii Czerwonej, pod wpływem poradzieckiej imigracji w Niemczech zob. Joseph Cronin, *Russian-Speaking Jews in Germany's Jewish Communities, 1990–2005* (New York: Palgrave, 2019).

⁶⁶ Boris Fishman, *A Replacement Life: A Novel* (New York: Harper, 2014); David Bezmozgis, *The Free World: A Novel* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011).

„Rodzina jest rzeczą przedziwną. Nie sposób przewidzieć, kto stanie się nam najbliższy”, słyszymy od Julii na początku powieści⁶⁷. Autobiograficznie inspirowany komiks Alekseyevej bazuje na narracyjnym konstrukcie podkreślającym zbieżności i współzależności między prababcią Lolą, której młodość przypadła na czasy wczesnego Związku Radzieckiego, i jej prawnuczką Julią, urodzoną w Kijowie, lecz wychowaną i wykształconą w Stanach Zjednoczonych. Mimo dużego dystansu genealogicznego wspólne doświadczenie imigracji do USA oraz opieka Loli nad małą Julią, a później dorosłej Julii nad starzejącą się Lolą stwarzają okoliczności powstania bliskości między nimi, którą w przejmujący sposób ukazano narracyjnie i graficznie w „Interludes”. Bliskość ta opiera się również na opowieściach Loli. Przekazanie spuścizny historii o Zagładzie wpisuje się w anglojęzyczne postholokaustowe narracje trzeciego pokolenia, nawet jeśli z powodu kontekstu Związku Radzieckiego następują tutaj pewne przesunięcia, a znaczenia zmieniają swoje konfiguracje. Związek między prababcią i prawnuczką oraz ich współzależności w zasadniczej mierze opierają się jednak na ukazanych jako wspólne im przekonaniach politycznych i wartościach. Ponieważ przedstawienie wydarzeń we wczesnym Związku Radzieckim, postpamięć komunizmu, jest niemal całkowicie oparte na osobistej subiektywnej wspomnieniowej narracji prababci, pozbawione jest ono szerszego kontekstu politycznego i społecznego, na tle którego jej historia jest nadzwyczaj pozytywna. Nie widzimy na przykład „niejednoznacznego” miejsca żydowskości we wczesnym Związku Radzieckim, jak określa to Zvi Gitelman⁶⁸; kariera Loli w NKWD jest jedynie historią awansu społecznego. W swoim założeniu opowieść ta jednak ma być osobista, uprzywilejowująca konkretną perspektywę Loli, bez „profesorskich” ambicji i uogólnień, co widzimy w motcie z poematu Majakowskiego *Pełnym głosem*: „Zdejmij / okulary-rower, profesorze! / Sam ja o sobie / wszystko wyłożę”⁶⁹. Z punktu widzenia narracji taki obraz wczesnego Związku Radzieckiego pozwala na łatwiejsze zestawienie paralel między komunistyczną, emancypacyjną przeszłością prababci a lewicowymi, feministycznymi przekonaniem prawnuczki. Taki ogląd historii prowadzi do skonstruowania kobiecej politycznej genealogii od radzieckiej córki do amerykańskiej poradzieckiej prawnuczki z żydowskością w tle.

⁶⁷ Alekseyeva, *Soviet*, 5.

⁶⁸ Gitelman, *A Century*.

⁶⁹ Majakowski, *Poematy*, 439.

Bibliografia

- Aarons, Victoria, Alan L. Berger. *Third-Generation Holocaust Representation: Trauma, History, and Memory*. Evanston: Northwestern University Press, 2017.
- Aarons, Victoria, red. *Third-Generation Holocaust Narratives: Memory in Memoir and Fiction*. Lanham: Lexington Books, 2016.
- Alekseyeva, Julia. *Soviet Daughter: A Graphic Revolution*. Portland: Microcosm Publishing, 2017.
- Amar, Tarik. „A Disturbed Silence: Discourse on the Holocaust in the Soviet West as an Anti-Site of Memory”. W: *The Holocaust in the East: Local Perpetrators and Soviet Responses*, red. Michael David-Fox, Peter Holquist, Alexander M. Martin, 158–183. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2014.
- Ashwin, Sarah. „Introduction: Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia”. W: *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*, red. Sarah Ashwin, 1–27. New York: Routledge, 2000.
- Beckerman, Gal. *When They Come for Us, We'll Be Gone: The Epic Struggle to Save Soviet*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2010.
- Bezmozgis, David. „An Animal to the Memory”. W: *Natasha and Other Stories*, 65–78. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004.
- Bezmozgis, David. *The Free World: A Novel*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
- Bezmozgis, David. *Immigrant City*. New York: HarperCollins, 2019.
- Cronin, Joseph. *Russian-Speaking Jews in Germany's Jewish Communities, 1990–2005*. New York: Palgrave, 2019.
- Fisher, Ralph. *Pattern for Soviet Youth: A Study of the Congresses of the Komsomol, 1918–1954*. New York: Columbia University Press, 1959.
- Fishman, Boris. *A Replacement Life: A Novel*. New York: Harper, 2014.
- Gershenson, Olga. *The Phantom Holocaust: Soviet Cinema and Jewish Catastrophe*. New Brunswick–London: Rutgers University Press, 2013.
- Gitelman, Zvi. *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present*. Indianapolis: Indiana University Press, 2001.
- Gitelman, Zvi. „The Holocaust in the East: Participation and Presentation”. W: *The Holocaust in the East: Local Perpetrators and Soviet Responses*, red. Michael David-Fox, Peter Holquist, Alexander M. Martin, 185–192. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2014.
- Gitelman, Zvi. *The New Jewish Diaspora: Russian-Speaking Immigrants in the United States, Israel, and Germany*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2016.

- Goldlust, John. „A Different Silence: The Survival of More than 200,000 Polish Jews in the Soviet Union during World War II as a Case Study in Cultural Amnesia”. W: *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*, red. Mark Edele, Sheila Fitzpatrick, Atina Grossmann, 29–94. Detroit: Wayne State University Press, 2017.
- Gorsuch, Anne E. „‘A Woman is Not a Man’: The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia, 1921–1928”. *Slavic Review* 55 (1996), 3: 636–660.
- Hartman, Geoffrey. *The Longest Shadow: In the Aftermath of the Holocaust*. Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press, 1996.
- Hirsch, Marianne. *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*. New York: Columbia University Press, 2012.
- Jablonka, Ivan. *A History of the Grandparents I Never Had*. Tłum. Jane Kuntz. Stanford: Stanford University Press, 2016.
- Jilovsky, Esther, Jordana Silverstein, David Slucki, red. *In the Shadows of Memory: The Holocaust and the Third Generation*. Portland: Vallentine Mitchell, 2015.
- Katsnelson, Anna. „Introduction to The New Wave of Russian Jewish American Culture”. *East European Jewish Affairs* 46 (2016), 3: 241–244.
- Krasikov, Sana. *Patrioci*. Tłum. Dorota Konowrocka-Sawa. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2018.
- Krasuska, Karolina. „Narratives of Generationality in 21st-Century North American Jewish Literature: Krauss, Bezmozgis, Kalman”. *East European Jewish Affairs* 46 (2016), 3: 285–310.
- Krauss, Nicole. *The History of Love*. New York: W.W. Norton, 2005.
- Kurzweil, Amy. *Flying Couch: A Graphic Memoir*. New York: Black Balloon Publishing, 2016.
- Mach, Anna. *Świadkowie świadectw. Postpamięć Zagłady w polskiej literaturze najnowszej*. Poznań: UMK, 2016.
- Majakowski, Włodzimierz. *Poematy*, red. Mieczysław Jastrun, Seweryn Pollak, Anatol Stern, Adam Ważyk. Warszawa: Czytelnik, 1959.
- Murav, Harriet. *Music from a Speeding Train: Jewish Literature in Post-Revolution Russia*. Stanford: Stanford University Press, 2011.
- NPR Staff. ‘Soviet Daughter’: How A Great-Grandmother’s Diary Became A Graphic Novel. Dostęp 22.01.2017. <https://www.npr.org/2017/01/22/509158334/soviet-daughter-how-a-great-grandmothers-diary-became-a-graphic-novel?t=1582062699458>.
- Osborne, Monica. „Representing the Holocaust in Third-Generation American Jewish Writers”. W: *The Edinburgh Companion to Modern Jewish Fiction*, red. David Brauner, Axel Stähler, 149–160. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015.
- Rohy, Valerie. *Anachronism and its Others: Sexuality, Race, Temporality*. Albany: Suny Press, 2009.
- Rovner, Adam. „So Easily Assimilated: The New Immigrant Chic”. *AJS Review* 30 (2006), 2: 313–324.
- Ryan, Karen. „Failures of Domesticity in Contemporary Russian-American Literature: Vapnyar, Krasikov, Ulinich, and Reyn”. *TranscUltrAl* 1 (2011), 4: 63–75.

- Sarna, Jonathan D., Dov Maimon, Shmuel Rosner. *Toward a Comprehensive Policy Planning for Russian-Speaking Jews in North America*. Jerusalem: Barbara and Jack Kay Center for Communal Life at the JPPI, 2013. Dostęp: 17.12.2020. http://ejewishphilanthropy.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/08/Toward_a_Comprehensive_Policy_Planning_for_Russian-Speaking_Jews_in_North_America.pdf.
- Senderovich, Sasha. „Scenes of Encounter: The ‘Soviet Jew’ in Fiction by Russian Jewish Writers in America”. *Prooftexts* 35 (2016), 1: 98–132.
- Shneer, David. *Through Soviet Jewish Eyes: Photography, War, and the Holocaust*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2011.
- Shteyngart, Gary. *Absurdistan*. Tłum. Anna Kaniuka. Poznań: Vesper, 2007.
- Shteyngart, Gary. *Little Failure: A Memoir*. New York: Random House, 2014.
- Shteyngart, Gary. *Podręcznik rosyjskiej debiutantki*. Tłum. Jędrzej Polak. Poznań: Vesper, 2007.
- Slucki, David. *Sing this at My Funeral. A Memoir of Fathers and Sons*. Detroit: Wayne University Press, 2019.
- Smith, Sidonie, Julia Watson, red. *Women, Autobiography, Theory: A Reader*. Madison: University of Wisconsin Press, 1998.
- Stier, Oren Baruch. „Different Trains: Holocaust Artifacts and the Ideologies of Remembrance”. *Holocaust and Genocide Studies* 19 (2005), 1: 81–106.
- Ulinich, Anya. *Petropolis*. Tłum. Maria Olejniczak-Skarsgard. Kraków: Albatros, 2010.
- Voronina, Olga. „Soviet Patriarchy: Past and Present”. *Hypatia* 8 (1993), 4: 97–112.
- Wanner, Adrian. „Moving beyond the Russian-American Ghetto: The Fiction of Keith Gessen and Michael Idov”. *The Russian Review* 73 (2014), 2: 281–296.
- Weiman-Kelman, Zohar. *Queer Expectations: A Genealogy of Jewish Women’s Poetry*. Albany: Suny Press, 2018.

Post-Soviet great-granddaughter: (auto)biographical intergenerational narrative in the graphic novel *Soviet Daughter* by Julia Alekseyeva

Summary

The article analyzes the graphic novel *Soviet Daughter: A Graphic Revolution* (2017), a literary text that belongs to a dynamically developing post-Soviet Jewish American writing, as a transgenerational (auto)biographical narrative of a great grandmother and a great granddaughter. The titular “Soviet daughter” refers primarily to the great grandmother and her political genealogy;

yet because of the shared migration trajectory, ideological affinities, and the construction of the text itself, it can be also read as describing the leftist great granddaughter. The novel focuses on the flight survivors who lived through the war in the Soviet hinterland; moreover, because of the genealogical distance of its protagonists, it allows us for “adoptive witnessing” of the Soviet Russia, as well as the great grandmother’s communist past. In this way, the text displaces American literary memory of the Holocaust that here intersects with the memory of the (pre-war) communism.

Keywords

memory, generation, graphic novel, Holocaust, Soviet Russia, communism

Translated by Karolina Krasuska

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Karolina Krasuska, „Poradziecka prawnuczka: (auto)biograficzna narracja międzypokoleniowa w powieści graficznej *Soviet Daughter* Julii Alekseyevej”, *Autobiografia: Literatura. Kultura. Media* 1 (2020), 14: 217–233. DOI: 10.18276/au.2020.1.14-11